

в целом. Дискурсивные связи в поэтическом тексте проявляется за счет координации систем текст-личность, текст-социум, текст-время.

Ключевые слова: поэтический текст, дискурс, дискурсивные связи, лингвокультурное сообщество, "большое время".

Muratova E. The influence of Society on the creation and perception of the poetic text.

New artistic meanings appear when comparing the text and the intricate set of life and ideological-esthetical conceptions of both a certain writer and a specified society. Discursive connections of a poetic text appear due to the coordination of systems text-individual, text-society, text-time.

Keywords: a poetic text, discourse, discursive connections, linguo-cultural society, "great time".

Нечитайло І. М.

Київський національний лінгвістичний університет (Україна)

ПАЛЕОСЛАВІЯ І СЕМАНТИКА ДІАЛЕКТИЗМІВ

Порівняльно-історичне дослідження лексичної семантики віддіслівних імен слов'янських мов у координатах слов'янської етимології розширює можливості відтворення важливих фрагментів формування словникового складу праслов'янської мови, як і їх пізніших рефлексів доісторичної та ранньоісторичної доби.

Ключові слова: праслов'янський діалектизм, девербатив, семантичні трансформації, диференціація значень.

Останні десятиліття в славистиці ознаменувалися пошуками нових шляхів реконструкції словникового складу прамови, її діалектної диференціації міграційного ландшафту Палеославії. Особлива увага стала звертатися на більш надійні показники характеру мовних змін різних епох. До таких ознак фахівці відносять, зокрема, праслов'янські діалектизми – рефлекси регіонального характеру, ідентичні за значенням відповідним лексемам у праслов'янській мові, тобто такі, що зберегли у своїй структурі повний набір інтегральних і диференційних сем від періоду існування цієї прамови [5, с. 189].

Отже, в окремих слов'янських мовах збереглася більша частина праслов'янської лексики, але з іншого боку, їхній лексичний склад зберіг також невелику групу характерних давніх слів, притаманних лише конкретній мові або підгрупі. Поширення цієї лексики може в окремих випадках відбивати сліди давніх діалектних відмінностей або контактів. Збереження цих специфічних елементів словника дозволяє дивитися на їхню диференціацію як на показник давніх мовних станів [6; 7].

Історична семантика останнього десятиліття перебуває у стані пошуку загальних напрямків розвитку змісту в структурі індоєвропейських коренів. Сучасні етимологічні студії слов'янської порівняльно-історичної школи приділяють значну увагу семантичним трансформаціям прадавніх морфем на теренах лінгвістичної Славії. Ці розшуки ускладнюються тим, що семантичний рух одиниць будь-якої мови зумовлений її неповторністю, специфікою розвитку, особливостями світосприйняття та самого світу носіїв мови.

Численні дослідження у цьому напрямку слов'янських етимологів дають підстави стверджувати, що у формуванні смислової структури різних лексичних систем мали і продовжують мати місце спільні тенденції, аналогії, відтворюваність ряду моделей семантичних змін на осі індоєвропейська прамова – праслов'янська мова – слов'янські мови. Тут слід згадати праці М. Фасмера і О. М. Трубачова, В. М. Топорова та Ж. Ж. Варбот, В. В. Іванова та В. Г. Гака, Т. В. Горячевої та В. О. Меркулової,

О. С. Мельничука та О. Б. Ткаченка, Р. В. Болдирєва та Т. Б. Лукінової, Г. П. Півторака та В. Г. Склярєнка та ін. Їхніми зусиллями відтворено значну частину основних типів семантичних змін, встановлено індоєвропейські паралелі у динаміці значень.

Цілком слушними є твердження про те, що різні шари лексики та частини мови виявляють різний ступінь словотвірної та значеннєвої потужності, а також здатності до семантичних трансформацій. Особливу групу серед мотивуючих морфем праслов'янської мови становлять основи дієслів: саме вони дають широку картину історико-семантичних дериватів та в силу певної семантичної розгалуженості дозволяють визначити стійкі тенденції у деривації значень слів. За спостереженням [4, с. 3], для слов'янських мов типовим є збереження девербативів при втраті твірного дієслова, чим ускладнюється робота з виявлення механізмів семантичного розвитку давніх дієслів.

Досі досліджень, присвячених структурі, семантиці, прагматиці, походженню та історії розвитку праслов'янських девербативних діалектизмів, дуже мало. Тому на особливу увагу заслуговують праці, в яких аналізуються досі ще недостатньо досліджені аспекти цієї проблеми – зокрема, особливості семантичних перетворень у структурі праслов'янських дієслів, що кореспондуються з сучасною діалектною лексикою слов'янських мов.

Отже, евристичний вектор нашого дослідження акцентовано на індивідуальних національно-фонових особливостях освоєння праслов'янських віддієслівних імен сучасними слов'янськими мовами на діалектному рівні через визначення типових схем значеннєвих трансформацій пізньопраслов'янського – давньослов'янського – сучасного слов'янського періодів.

Встановлення закономірностей формування праслов'янської девербативної лексики в діяхронічному аспекті означає: а) виділити основні семантичні групи праслов'янських основ на позначення різних видів дії; б) здійснити семантичний аналіз формування девербативної лексики від основ праслов'янського періоду; в) встановити засоби утворення нових значень у структурі праслов'янських дієслів; г) побудувати моделі семантичних трансформацій праслов'янських дієслівних основ для праслов'янської та сучасних слов'янських мов; д) виявити закономірності утворення девербативів для кожної семантичної підсистеми слов'янських праформ; е) описати семантичну еволюцію праслов'янської дієслівної лексики відповідно до регіонів слов'янської прамови; є) з'ясувати специфіку утворення віддієслівних праслов'янських імен за діалектами через виявлення ізольованих лексем в окремо взятій слов'янській мові.

Специфіка нашого розгляду праслов'янської девербативної лексики полягає у встановленні ретроспективних алгоритмів її формування, що є внеском до розвитку семантичної теорії про вмотивованість семних перетворень у складі лексем їхньою належністю до певної лексичної мікросистеми (діяхронічний аспект).

Система праслов'янських дієслів конкретної дії, що продукувала у праслов'янській мові девербативи діалектного характеру, являє собою сукупність семантичних груп, які поєднані елементом значення "дія" та розрізняються компонентами значень "характер дії", "місце дії", "спосіб дії" і под. Таких груп нараховується чотири: 1) "вплив" (підгрупи "ушкодження", "деформація", "передавання", "присвоєння"), 2) "переміщення" (підгрупи "самостійне переміщення" і "несамостійне переміщення"), 3) "стан", 4) "звучання". Дослідження напрямків семантичної еволюції праслов'янських дієслівних основ має здійснюватися за цими семантичними групами шляхом встановлення моделей семантичних змін у їхній структурі.

Праслов'янські корені дієслів, що містять інтегральні ("дія", "рух") і диференційні ("спосіб", "місце" та ін.) компоненти, на певному етапі, у процесі афіксації, піддалися

специфічним трансформаціям, завдяки чому набули субстантивних та атрибутивних рис.

Принциповим моментом аналізу дієслівної семантики є послідовність компонентів, що її складають. Враховуючи, що когнітивна модель, яка роз'яснює семантику дієслова, будується як аналог певного виду діяльності – біологічного, фізіологічного, фізичного та іншого порядку – з повною реконструкцією основних компонентів цієї діяльності, цими компонентами його структури є: 1) ядерний елемент – сама діяльність (вид дії), 2) той, хто здійснює дію або є джерелом цієї дії (суб'єкт дії), 3) її інструмент (засіб дії), 4) предмет, на який вона спрямована (об'єкт дії), і, нарешті, 5) мета дії. Ця модель відбиває також темпоральну локалізацію (час дії) та просторові параметри (місце дії). Дескрипція, оцінка та квантифікація дії є, за О. С. Кубряковою, більш віддаленими від семантичного ядра дієслова елементами [3, с. 87–88]. Ядерний компонент є жорстко закріпленим у структурі дієслівної основи, а всі наступні, піддаючись метонімічній трансформації, здатні активізуватися та змінювати свій статус серед інших елементів. Основний механізм семантико-словотвірної деривації девербативних імен – міна актуалізації, тобто ваги одного із вказаних компонентів. У цьому полягає зміст визначення семантичних трансформацій дієслівних праоснов, що є здатними у процесі найменування відтворювати більш складні і розгорнуті структури в нашій свідомості.

Отже, при побудові моделей семантичної деривації ми виявляємо правила семантичних зсувів, закономірності перебудови структури основ, у даному випадку – праслов'янських, що започаткували розвиток цих основ у напрямку формування імен. Під моделями маються на думці певні схеми, що у спрощеному вигляді передають процеси значеннєвих перетворень у структурі вихідних дієслівних основ спільнослов'янської прамови. Оскільки в зоні нашої уваги перебувають семантичні трансформації, основними вузловими частинами таких схем обрано ті елементи семної структури дієслівних основ, що піддалися тим чи іншим модифікаціям від праслов'янського періоду до наших днів. Ці модифікації полягають у зміні "статусу" семантичних компонентів різних рівнів – інтегральних, диференційних, потенційних та ін. Відомо, що в структурі дієслова домінують елементи значення "дія", "процес", "стан", а елементи "вплив", "переміщення", "мовлення", "почуття" уточнюють різні аспекти певних подій, що у свою чергу можуть конкретизуватися елементами значення "місце", "спосіб", "характер дії" та ін. При моделюванні значеннєвих змін мають враховуватися всі семантичні деталі, які брали участь у створенні віддієслівних імен: лише за такої умови можна відтворити процес еволюції лексичних мікросистем в усій його цілісності.

Моделювання вказаних явищ має кілька етапів: 1) виокремлення праслов'янських дієслів із максимально схожим набором семантичних компонентів, тобто встановлення семантичних груп дієслів; 2) виявлення елементів значення, що брали участь у семантичних трансформаціях на шляху дериваційних процесів "дієслово > ім'я"; 3) створення семантичного "ланцюжка", який передає послідовність актуалізації вказаних сем. Таким чином встановлюються загальні моделі таких семантичних зсувів, що надають слову нових значень та виявляють семантичне співвідношення між вихідним та похідним від нього словом. Наприклад, відомо, що основа дієслова праслов. *bъgati стала базою для утворення за допомогою суфікса *-dlo* іменника праслов. *bъgadlo "колода для вигинання полозів", яке мотивувало утворення з суфіксом *-ьna* праслов. *bъgadlьna (цей останній праслов'янський дериват виявлено в українській мові як *бгальня* "дві вбиті в землю колоди для вигинання полозів" [1, с. 35]). Обидва девербативи праслов. *bъgadlo та праслов. *bъgadlьna демонструють тип семантичної зміни дієслівної основи "дія" на "знаряддя дії".

Семантична структура дієслова праслов. *bъgati являє собою сукупність сем: інтегральна сема "дія", диференційна сема "ушкоджуюча дія", що підпорядковує собі

набір уточнюючих сем "характер дії", "суб'єкт дії", "знаряддя дії", "об'єкт дії" та ін. Враховуючи, що вже у праслов'янській мові виникла назва *bъgadlo, припускаємо, що в процесі її утворення в семантичній структурі праслов'янської основи (кореня) актуалізувалася і набула домінуючих властивостей сема "суб'єкт дії" або "знаряддя дії", а інтегральна сема "дія", диференційна "ушкоджуюча дія" відійшли на другий план. Цей характер переміщення сем у структурі дієслова можна відбити у формі своєрідної моделі: "дія" > "знаряддя дії".

Наступний етап, етап утворення праслов'янського діалектизму *bъgadlъna, полягає в подвоєнні компонента значення "знаряддя дії", наданого також суфіксом *-ъna*, тоді формування девербатива праслов. *bъgadlъna можна представити як ряд семантичних перетворень у напрямку "дія" > "знаряддя дії" > "знаряддя дії".

Таким чином, особливості семантичних змін у праслов'янських основах у процесі формування на їхній базі іменників доцільно здійснювати за характером семних переходів з одного рівня на інший, для чого слід виконати такі етапи дослідницьких дій: виявити в семантичній структурі кожної основи інтегральні та диференційні семи; простежити зміну в структурі твірних основ у порівнянні з похідними праслов'янськими та, далі, сучасними слов'янськими; побудувати ланцюжок успадкування домінуючих позицій названими семами, тобто встановити схеми семантичних змін.

Як свідчить матеріал, серед семантичних моделей як способу концептуалізації різного роду суб'єктів, знарядь, об'єктів, процесів, обставин і означень дії, на наш погляд, основне місце посідають метонімічні моделі. Вони покликані концептуалізувати елементи позамовної реальності на базі основних, вихідних значень основ дієслів, які піддаються певним перегрупуванням своїх компонентів. На жаному етапі вивчаються основні механізми семантичного розвитку (утворення похідних значень) дієслівних основ дієслів, що відбуваються при їхньому "зосередженні" на певному учаснику позначуваного процесу.

Серед діалектів певного ареалу, і особливо в загальнославистичному контексті, рефлексії праслов'янських регіоналізмів не можуть зберігати семантичну однорідність, через що нерідко спостерігаємо варіювання їхніх значень на рівні диференційних компонентів. Це явище демонструють кореляти праслов. *meḑlъje, у формуванні семантики якого простежується словотвірний ланцюжок "дія" → "знаряддя дії" → "об'єкт дії" внаслідок суфіксації кореня праслов. *meḑ- + *-dlo* + *-ъje*. Значення результату дії (продуктів або залишків від обробки матеріалу) збереглося і в континуантах даного діалектизму: російськ. діал. *мяльё*, сер. р. "добре перем'ятий для виробу матеріал: шкіра, глина та ін.", *мя/лля* "костра, залишки від м'ятої пеньки" (смолен.), *мя/лле* "покидьки від пеньки" (зах.-брян.), білор. *мяльле* "розім'ята для прядіння льону кора рослин", "відходи при ручній обробці льону" (Євдокимовичі, Шкловськ, Могильов) [8, с. 139; 2, с. 980]. При загальній спільності об'єктних значень проглядаються метонімічні відхилення від "ціле" до "частина (залишок)".

Сутність семантичних трансформацій у структурі дієслівних мотивуючих основ при утворенні праслов'янських девербативів полягає в актуалізації диференційних значенневих елементів, що перебували до того в деактивованому стані. У цілому семантика локальної лексики праслов'янського віку на сучасних слов'янських територіях має однорідний характер, хоча певні окремі відмінності її семантичної структури належать до модифікаційного типу. До цих варіювань належать родо-видові розбіжності у значеннях назв рослин і знарядь дії, звуження – розширення значень назв діячів, наслідки розгалуження значень вихідних дієслівних основ.

Отже, встановлення ареальної специфіки семантичних перетворень у структурі праслов'янських діалектизмів можуть дати, навіть при обмеженому матеріалі, уявлення

про найбільш типові напрями семантичного варіювання слів на окремих архаїчних місцевостях слов'янськомовного світу і можливість відтворення етномовних конфігурацій Палеославії.

Л і т е р а т у р а :

1. Грінченко Б. Д. Словарь української мови. – Т. 1. – К., 1907.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. II. – М. : Русский язык, 1981.
3. Кубрякова Е. С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики // Логический анализ языка. – М. : Наука, 1992. – С. 84 – 90.
4. Меркулова В. А. Восточнославянские этимологии. I // Этимология 1979 / отв. ред. О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1981. – С. 14–16.
5. Нечитайло І. М. Основні параметри праслов'янських діалектизмів у слов'янських мовах // Проблеми зіставної семантики. – К. : КНЛУ, 2007 р. – С. 188–192.
6. Трубачев О. Н. Принципы построения этимологических словарей славянских языков // Вопр. языкознания, 1957. – № 5. – С. 58–72.
7. Трубачев О. Н. О составе праславянского словаря (Проблемы и задачи) // Славянское языкознание. V Международный съезд славистов. Доклады российской делегации. – М. : Наука, 1963. – С. 159–195.
8. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд. – Вып. XVIII. – М. : Наука, ИРЯ РАН, 1992.

Нечитайло І. М. Палеославия и семантика диалектизмів.

Сравнительно-историческое изучение лексической семантики отглагольных имен славянских языков в координатах славянской этимологии расширяет возможности воспроизведения важных фрагментов формирования словарного состава праславянского языка, как и более поздних рефлексов доисторической и раннеисторической эпох.

Ключевые слова: праславянский диалектизм, девербатив, семантические трансформации, дифференциация значений.

Nechytailo I. M. Paleo-Slavia and semantics of dialectisms.

The comparative-historical and lexico-semantic investigation of Slavic verbal names in co-ordinates of the Slavic etymology broadens horizons of reproduction of significant fragments of the Proto-Slavic vocabulary formation, as their later prehistoric and early-historic reflexes.

Keywords: Proto-Slavic dialectism, verbal name, semantic transformations, differentiation of meanings.

Панченко О. І.

**Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара (Україна)**

СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТУ КОЛЬОРУ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається поняття концепта у відношенні до кольору та ілюструється лінгвістичне втілення концепта на прикладі деяких англійських ідіом у зіставленні з російською мовою.

Ключові слова: концепт, лінгвістична одиниця, фразеологізм.

Дана стаття написана у руслі нової галузі знань – лінгвокультурології, яка створює власний поняттєво-термінологічний апарат, що об'єднує в собі її лінгвістичні і культурологічні джерела. Основою для такого апарата може служити поняття концепту, що активно розвивається останнім часом. Для даного дослідження важливо також визначення концепту з погляду когнітології. У “Короткому словнику когнітивних термінів” дається наступне визначення терміна: “Концепт – це оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикона, концептуальної системи і мови мозку...усієї картини світу, відбитої в людській психіці” [3, с. 169].

На думку деяких учених, базових концептів існує усього близько 4-5 десятків.